

Šárka Kolmašová: *Proměny konceptu humanitární intervence: od Rwandy po Libyi.*

1. vydání. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2016, 300 stran, ISBN 978-80-87558-25-6 (signatury knihovny ÚMV 61 507PK, 61 507a, 61 507b).

V posledních několika letech se stále častěji diskutuje o otázce, zda je ospravedlnitelné vojensky zasáhnout v suverénním státě v případě, že se v něm rozsáhle porušují lidská práva a státní moc páchá závažné násilí. Jedním z posledních velkých případů, kdy se o této otázce začalo hovořit s větší intenzitou nejen v politických kruzích, ale i na veřejnosti, byl vojenský zásah v Libyi v roce 2011 proti režimu Muammara Kaddáfího během takzvaného arabského jara. Je něco takového ospravedlnitelné, nebo ne?

Na vývoj diskusí o přípustnosti humanitární intervence za použití vojenských prostředků se zaměřuje publikace Šárky Kolmašové *Proměny konceptu humanitární intervence: od Rwandy po Libyi*, vydaná nakladatelstvím Ústavu mezinárodních vztahů. Kolmašová si při psaní knihy v rámci svého postdoktorského projektu vytyčila velmi těžký úkol: zpracovat téma, které bylo v české akademické sféře dosud řešeno jen okrajově a kterému se většinou badatelé z oboru mezinárodních vztahů vyhýbají, ačkoliv je v zahraničním výzkumu populární (s. 16). Kolmašová se tak pokusila vytvořit na českém akademickém poli první propracovaný příspěvek, který se komplexně zabývá problematikou humanitárních intervencí – vývojem konceptu a jeho aplikací v praxi.

Kolmašová se již několik let věnuje mezinárodním vztahům a bezpečnostním studiím se zaměřením právě na výzkum humanitárních vojenských intervencí, politiku lidských práv a koncepci *Odpovědnosti za ochranu (Responsibility to Protect)* v kontextu vývoje mezinárodních norem a institucí. Kromě recenzované knihy autorka publikovala několik článků a konferenčních příspěvků na tato témata. Všechny tři oblasti autorčina zájmu se v knize *Proměny konceptu humanitární intervence* prolínají, vzájemně se doplňují a vytvářejí tak ucelený pohled. Knihu lze chápat jako vyvrcholení několikaletého bádání Kolmašové o normách, jež souvisejí s otázkou, zda (ne)intervenovat.

Publikace se věnuje tématu vysoce aktuálnímu především od konce studené války, neboť od té doby narostl počet vnitrostátních konfliktů a zvýšil se důraz na bezpečnost a ochranu lidských práv. Ačkoliv se dilema, zda zasáhnout, či nikoliv a zda je to ospravedlnitelné, řeší již od počátku devadesátých let minulého století, stále trvá. Kromě toho, že jedním z dílčích cílů publikace je vyvolat debatu o vojenských humanitárních intervencích v českém akademickém prostředí, klade si za cíl především porozumět vývoji koncepce humanitární intervence a najít odpověď na otázku, zda se za posledních přibližně dvacet let vyvinula či vyvíjí nějaká nová sociální norma humanitární intervence. Kniha je proti existující zahraniční literatuře přínosná svým zaměřením. Nesnaží se totiž hodnotit legitimitu koncepce, místo toho interpretuje postupnou (de)legitimizaci konceptu a její vliv na utváření významu humanitární intervence. Autorka vyslovuje tezi, že vývoj norem není lineární (viz s. 52), a tím má její dílo i nesporný teoretický přínos.

Kniha je strukturována do tří velkých kapitol. Právě struktura je jednou z drobných slabín této publikace. Rozdělení do pouhých tří kapitol totiž vedlo autorku k dalšímu rozsáhlému členění do několika úrovní podkapitol, z nichž poslední úroveň již ani není zachycena v obsahu. Autorka se mnohdy dostává až na čtyři úrovně členění textu. Mnohem přehlednější by bylo každému zkoumanému případu vyčlenit samostatnou kapitolu. Nicméně pomineme-li přestrukturovanost textu, obsah knihy na sebe logicky navazuje a postupně se rozvíjí.

První kapitola knihy rozsáhle vymezuje teoreticko-metodologický rámec analýzy. V první části Kolmašová vyčerpávajícím způsobem reflektuje veškerou dosavadní literaturu,

kteřá zásadně přispěla do diskuse o humanitárních intervencích. Pro větší přehlednost zvláště pojednává literaturu věnující se morálním a právním dilematům intervencí a literaturu o podmínkách ospravedlnitelné intervence, přičemž jde až do antiky. Již z přehledu literatury je patrné, že další logicky navazující částí musí být nastínění debaty mezi různými směry mezinárodních vztahů.

Autorka představuje nejen to, jak se na možnost intervence dívají jednotlivé hlavní směry teorie mezinárodních vztahů, které mají k tématu co říci, ale také v čem se konkrétně odlišují a jak se vyvíjela diskuse na toto téma. Konkrétní pozornost věnuje anglické škole (diskusi mezi pluralisty a solidaristy), rozporu liberálního internacionalismu a realismu a kritickým bezpečnostním studiím. Kolmašová prokazuje velmi dobrou orientaci v teorii mezinárodních vztahů i porozumění základním předpokladům a východiskům jednotlivých směrů. Poukazuje na to, že i současná debata je vedena mezi třemi hlavními postoji: odpůrci, zastánci a skeptiky. Jelikož si Kolmašová jako svůj přístup vybírá sociální konstruktivismus s důrazem na pragmatismus a metodu abdukce, věnuje diskusi o jeho předpokladech a východiscích více prostoru než ostatním směrům. Její hlavní inspirací jsou přístupy Marthy Finnemoreové a Nicolase Wheelera (viz s. 25–26). Kolmašová od začátku jasně dává najevo, jaké je teoretické a normativní zakotvení jejího textu, a to je jednoznačně kladem této studie, neboť usnadňuje zařazení do debaty a zároveň činí argumenty čitelnějšími a srozumitelnějšími pro případnou další akademickou diskusi. Kolmašová neříká, jen z čeho vychází, ale důsledně svůj přístup a jeho základní východiska vysvětluje. Definuje tak teoretické ukotvení studie do hloubky a tím opět dokládá svou erudici.

Součástí první kapitoly je také pasáž věnovaná konceptualizaci humanitární intervence. Kolmašová představuje různé definice, které se v zahraniční literatuře objevily, a zkoumá, jaká jsou společná definující kritéria. Zaměřuje se přitom na několik klíčových parametrů konceptu: prostředky zúčastněné strany, souhlas, motivy a legalitu. Humanitární intervenci na základě analýzy existujících definic a jejich přístupu ke zkoumaným parametřům definuje jako „vojenský zásah – provedený státem, skupinou států či mezinárodní organizací – bez souhlasu cílového státu, který je motivován humanitárním zájmem o obyvatele tohoto státu – a může, ale nemusí být autorizován RB“ (s. 31). Autorka se zamýšlí i nad tím, zda by nebylo vhodnější použít jiný termín než humanitární intervence, neboť si je vědoma nedostatků tohoto označení. I přes koncepční kontroverze ovšem zůstává u původního označení, čímž předchází dezinterpretaci konceptu. Ke zkoumaným případům v knize pak přistupuje na základě konceptu sociální normy a modelu životního cyklu norem Marty Finnemoreové a Kathryn Sikkinkové, který na konci první kapitoly představuje a na základě jeho slabin mírně upravuje, aby byl lépe využitelný pro zkoumané případy.

Největší část publikace tvoří druhá kapitola, která se věnuje analýze vybraných případů. Kolmašová předkládá čtyři případové studie závažných vnitrostátních krizí, při nichž se ostatní státy rozhodly (ne)intervenovat. Své případy si vybírá instrumentálně a účelně, což je v souladu s jejím teoretickým zakotvením v pragmatismu (s. 42). Autorka záměrně volí nejdůležitější a nejtypičtější příklady pro zkoumaný fenomén a tuto volbu náležitě odůvodňuje (viz s. 57–59). Zaměřuje se na krize, které kvůli své povaze sehrály nějakou roli ve vývoji konceptu humanitární intervence. Konkrétními případovými studiemi jsou Rwanda (1994), Kosovo (1999), Dárfúr (2004–2008) a Libye (2011). Mohli bychom tento postup zpochybnit, ale vzhledem k jasnému teoretickému ukotvení v pragmatismu nelze říci, že by byl nerelevantní, aniž bychom nabídli vlastní verzi velmi dobře opřenou o teorii mezinárodních vztahů. Autorka tak badatele na poli mezinárodních vztahů a bezpečnostních studií nepřímo vybízí k rozvinutí diskuse o humanitárních intervencích na českém akademickém poli.

Každá ze čtyř případových studií je strukturována podle podobného vzorce. Nejprve se autorka zabývá přístupem vládních i nevládních (například média a některé organizace)

aktérů. Sleduje jejich pozici v době vypuknutí krize a to, jak se postoj vyvíjel, sleduje, zda daní aktéři prosazovali intervenci, či nikoliv. Poté, co nastíní postoje klíčových aktérů, přichází na řadu reflexe jednotlivých případů v mezinárodním a transnacionálním prostředí (ať už během krize, nebo po jejím skončení). Zkoumá, zda převažovaly strategie informační, kritické, či normativní a jaký to mělo dopad na vývoj koncepce humanitární intervence. V této části se věnuje knihám, studiím, článkům, ale třeba i filmům, zprávám a dokumentům, které jsou pro debatu o reflexi krize a přístupu mezinárodního prostředí přínosné. Ocenit lze dílčí shrnutí na konci každé z případových studií.

Pro sepsání analytické části musela autorka prostudovat velké množství relevantních dokumentů a provést rozsáhlou rešerši, na základě které do textu vybrala to nejpodstatnější. Největší slabinou analytické části textu je pasáž věnovaná krizi v Libyi v roce 2011. Ačkoliv publikace vyšla v roce 2016, reflexe tohoto případu náhle končí v samotném roce krize. Vzniká otázka, co se dělo potom, jak byl postup mezinárodního společenství reflektován a proč autorka do reflexe nezahrnula i pozdější publikace či články k tématu. Možná je na hodnocení libyjského případu příliš brzy, potom by však stálo za zvážení, zda nevybrat jinou případovou studii. Část věnovaná Libyi působí odbytě, což snižuje jinak velmi pozitivní dojem z celé publikace a její preciznosti.

Cílem analytické části je ukázat, zda vybrané případy konfliktů přispěly k ustavení humanitární intervence jako normy, či k její delegitimizaci, přičemž autorka již v teoretické kapitole dává najevo, že si nemyslí, že vývoj je takto lineární – buď legitimizace, nebo delegitimizace. Podle jejího názoru se spíše střídají různé cykly (po legitimizaci přichází delegitimizace, a naopak), čímž se koncept proměňuje v něco zcela nového – není stejný jako původní definice, není však ani plně zamítnut (s. 49–54). Zhodnocení výsledků analýzy ve světle modelu životního cyklu norem se věnuje třetí kapitola, kde Kolmašová nejprve nastiňuje chronologický vývoj koncepce, čímž opakuje zjištění z kapitoly druhé, a následně rozebírá současné vnímání konceptu humanitární intervence. Zde lze vyzdvihnout především zpracování tabulek přístupů v době krize a jejich efektů u jednotlivých případů, byť by stálo za zvážení, zda by nebylo vhodnější vytvořit jednu souhrnnou tabulku se všemi případy, která by lépe ilustrovala vývoj normy. Z chronologického shrnutí je patrný dosavadní vývoj, ale už není jasné, kam bude koncept humanitární intervence směřovat dál. Kolmašová předpokládá, že i nadále se budou cyklicky střídát legitimizace a delegitimizace, přičemž kvůli závažným překážkám nebude norma humanitární intervence přijata (s. 249–250).

Právě kvůli tomu, že se sociální norma humanitární intervence neinternalizovala, se autorčina úprava modelu životního cyklu norem ukazuje jako relevantní. Být autorka svůj výzkum primárně orientuje na vývoj významu humanitární intervence, dochází i díky rozsáhlé práci s teorií k závěrům teoretickým. Svou publikací poukazuje na praktickou využitelnost konceptů a reflektuje práci s nimi. V tom lze spatřovat další z mnoha jejích přínosů, byť možná původně autorkou nezamýšlený.

Díky dlouholetému výzkumu v oblasti humanitárních vojenských intervencí se autorce daří předložit v knize ucelený výzkum, vybrat vhodné teoretické zakotvení bádání i průkazné příklady, na kterých je hlavní tvrzení zkoumáno. Kolmašová dobře argumentuje ve prospěch své hlavní teze, je si vědoma slabin i silných stránek svého přístupu a nezastírá jedny ve prospěch druhých. Čtenář si tak může udělat přehled o problematice, i pokud není příliš obeznámen s použitými teoretickými koncepty a případy, neboť autorka zmiňuje všechny podstatné aspekty, zároveň vše dokáže podat velmi srozumitelně a jasně. Ocenit lze i rozsáhlý poznámkový aparát na konci každé kapitoly a vyčerpávající seznam použité literatury v závěru publikace.

Kolmašová vytvořila příspěvek do diskuse, která probíhá mezinárodně, ale v českém prostředí zcela chybí (s. 16). Zda na to vědecká obec v oblasti mezinárodních a bezpečnostních vztahů, které je publikace primárně určena, zareaguje, je otázka, nicméně Kolmašová pro otevření debaty na toto téma v českém výzkumu udělala maximum. Její knihu

RECENZE

Lze ocenit jako velmi přínosnou a průkopnickou. Přináší téma u nás opomíjené, přestože se Česká republika (jakkoliv obecně k otázce intervence ambivalentní) ke zkoumaným případům v době jejich dění musela nějak postavit a například v případě Rwandy sehrála zajímavou roli (viz s. 84–85).

Michaela Ducháčková